

На рибу

Валентина Лубенець

На рибу

Надворі ще тільки-но світало, а ми з дідом Миколою, побравши вудки та інше рибальське начиння, чимчикували до ставка біля бригади. Я — в бабиній кохті, у теплих гамашах та ганчір'яних тапочках — "балетках", дід — у кухвайці та чоботях.

Невеликий, порослий очеретом ставок був багатий на карасі та коропці, яких дід ловив чи не щодня. Ішов рано-вранці, повертався ближче до обіду, коли баба Галька вже й борщу наварить, і орішків напече. Приносив повне відро ще живої риби, яка стрибала у воді, крутилася, хапала ротом повітря, ніби передчуваючи, що скоро потрапить на сковорідку. Ми з бабою швиденько патрали рибу й смажили її в пахучій олії. Баба викладала готових карасів на велику тарілку і ставила посеред столу.

Дід, наобідавшись перед тим борщу з орішками, лягав на старий диван, що стояв у кухні, а ми з сестрою, бабою та прабабою сідали кругом столу й смакували рибу, час від часу позираючи на зморшкувате, наче печене яблуко, задоволене дідове обличчя. Він мружився, його вузькі очі ставали ще вужчими, мовчки посміхався. Це означало, що дід був задоволений виконаною місією.

Того дня я ходила за дідом Миколою чи не півдня й просила, аби взяв "на рибу". Він відмахувався від мене рукою, як від набридлої мухи: "Оччепися!"

Баба Галька, як завжди, сварилася: "Чого тобі пертися в таку рань на той ставок?! Ти там нужна? Тільки рибу порозгониш!"

Після бабиних слів я уявляла себе з великою палюгою в руках, якою розганяю рибу, як телят... Наша баба вміла перебільшувати.

Дід, звісно, був добріший за бабу й не міг відмовити мені, тому наступного ранку в бабиній кохті та тапочках я йшла до ставка.

Дід ішов попереду, я дрібушила ззаду, щоб встигнути за ним. Незважаючи на невисокий зріст, він ступав широко, так що я могла запроста відстати. Зайвий раз здійсмати галас, щоб зачекав, я не хотіла та й сил після сну не було говорити, тому спішила слід у слід, аби не завдавати дідові клопоту. Знаю, дід би не сварився, але вдома розказав бабі, а та б знайшла привід вихрестити мене.

Це в неї виходило чи не найкраще, тому вона любила посваритися й полаяти. Причому будь-кого: діда Миколу, свою матір, мою прабабу Пріську, мене, свою двоюрідну сестру Гальку Погорілу чи троюрідну Соньку Кузьмину.

Було як зачепиться десь з бабами на вулиці, то знайде привід прочихвостити когось. Але от що цікаво — їй ніхто не суперечив, наче це було так, як і треба. Єдина людина, яка могла дати бабі Гальці відпір, — моя мама. Через що і мучилася. Бабин син, а мій батько, страшенний мамій, а ще більший бабій (не гуляка, а бабин внучечок), не міг пробачити мамі такі виходки, тому виказував їй про те, що не шанувала його матір. Мамі ж дітися було нікуди: сирота, брати й сестра на Донбасі. Ні вірного, ні

рідного, як часто казала вона. Тому терпіла...

Нарешті край сонця став з'являтися із-за дерев, від ставка потягло прохолодою, аж дрижаки побігли по тілу — і кохта не врятувала.

На воді розходилися кола, розганяючи легенькі хвильки.

"Риба ходит", — тихо озвався дід.

Так він і казав: "Ходит", останній звук вимовляючи твердо.

Не знаю, як на його батьківщині, в Оренбурзькому краї, говорять, але всі дієслова він вимовляв саме так: сидят, стоят, кажут, лежат. Чудний був наш дід Микола. Найбільшою лайкою в нього було "Галка гамна" на адресу баби. Після цього бабине мистецтво "красномовства" розкривалося на повну силу, а дід замовкав на три дні.

Ми підійшли до ставка. Трава блищала від роси, а я тупцяла в ганчір'яному взутті. Дід пішов попереду, збиваючи росу та притоптуючи траву, аби я могла пройти за ним. Ось ще кілька кроків — і дерев'яний місточок.

Дід сам його збив зі старих дощок, які знайшов на бригаді, обтесав, забив у землю кілька стовпчиків та прилаштував на них дощечки. Хоч і невеликий, але нас двох витримає. Скільки там мене, десятилітньої?

Дід Микола витяг з кишені пакуночок з тютюном, маленьку книжечку, яку зробив із цигаркового паперу, відірвав шматочок та став крутити "козлика".

— Діду, не кури, вонятиме! — озвалася я.

— Мовчат, Валька! — і затягнувся поглибше.

Це ж треба аж від самого дому не смалити! Це ж так і вмерти можна! Так він і курив, сидячи навпочіпки, невеликий старий чоловічок, згорблений, посивілий, з вузькими азійськими очима, зі зморщеним чолом. Затягувався так, наче курив востаннє, випускав цілі згустки білувато-жовтого смердючого диму, дивився затуманеним поглядом на воду й думав щось своє.

Що крутилося в голові старого татарина? Що він згадував?

Ніхто цього не знав. Негомінкий та мовчазний, дід ніколи не ділився своїми думками. Він для нас був суцільною таємницею.

Чому він не схожий за зовнішністю на інших чоловіків у селі?

Чому в його мові трапляються чудні, не наші слова?

Чому прабаба так погано ставиться до свого зятя й відверто зневажає його?

Хоча рибу їсть!

Що прикметно: я ніколи не бачила, щоб рибу їв сам дід.

Уже думала коли підслідувати. Може, він їсть наодинці?

Спитала в баби.

Вона огризнулася: "Воно тобі треба? Не їсть, то й не їсть!"

Але рибалити він любив дуже. Зробив собі у дворі казаматку (невеличкий сарайчик), де зберігав усе рибальське начиння. Я ходила туди, як у музей. Більшості назв тих предметів я не знала, для чого воно — уяви не мала, але було так цікаво й дивно розглядати дідові струменти, як казала баба.

Свою любов до рибальства дід Микола проніс через усе життя. Тепер я розумію,

чому він проводив скільки часу біля води. Це була можливість побути на самоті, без надокучливих бабів, позгадувати минуле, свою першу родину, дітей, які лишилися в далекому краї, і поспівати татарських пісень рідною для нього мовою. Але так, аби ніхто не чув. Бо в них — туга за рідним краєм, яку він проніс через усе своє життя. І жодна сварлива жінка не має права навіть чути печальну мелодію далеких степів.

Накурився дід Микола, як павук, бичок сховав під дошку.

Запаси робить, подумала я.

— Валька, готов "резинку" й донку, — тихенько, аби не сполохати рибу, озвався дід.

Я аж здивувалася: диви яка довіра в такому важливому ділі. Дід нікого не підпускав до своїх струментів, тим паче таку "мелочь", як я. Відступила кілька кроків з місточка, аби місця було більше. Повільно та невміло почала розкручувати "резинку", навіть боязко, аби не впустити в заколошкану траву. Тоді, пиши, пропало, бо поспробуй виплутати оті трав'яні кубла. А з голови не йшла думка: диви, дід доручив мені таку важливу справу. Думала й скося позирала, чим займається він?

А дід сидів навпочіпки, ледь схиливши голову донизу. Чи мені здалося, чи так і було, але в кутику його ока бриніла сльоза...

— Діду, ти чого? Я вже розплутала "резинку", закидай донку. Диви, он риба ходить, — заглянула я у вічі дідові.

— Чаво? — стрепенувся дід. — Давай, Валька, січас закину. Ех, риба, моя риба!

"Риба-риба, моя риба!" Це ж улюблений вислів мого батька, також Миколи. Бувало хильне зайвого, але настрої не такий, щоб лаятися і чіплятися до мами, тоді й "рибкає".

Дід піднімається, наче старий корч, крекче та пристогнує: "Біда, біда, моя життя!" Бере в руки "резинку", розкручує та по-молодецьки закидає донку.

"Ото й дід, — спадає мені думка, — тільки прикидається, що старий, а сам оно як кинув".

— Мовчат, Валька, — дід наче прочитав мої думки. — Цит!

І тепер починалося головне: не пропустити дзвіночка від риби. Справа в тім, що на "резинку" націпляно багато крючечків із "черваками" (також дідове слово), на які має впійматися необачний карасик чи коропчук. А про те, що він уже на гачку, повинен нам сповістити дзвіночком, який дід закріпив біля основи "резинки".

Отож, і я мовчу, і дід мовчить. Йому те звично, а з мене в роті починають народжуватися слова. Видно, проснулася чи ранковий холод розворушив моє тіло й душу. Так хочеться балакати, що аж сверблячка напала.

— Цит! — повернувся дід, хоча я рота не вспіла роззявити.

Напевно, він таки вміє читати думки!

Мучилася я, не знаю як, крутилася на місточку й вирішила, що ну його ту рибу, піду додому. Не рибалка, а кара господня. Мені ж їсти було не давай, лише дай побалакати. А тут — мовчи! Ну чисто тобі, як риба у воді.

Навшпиньки, пригнувши плечі, озираючись на діда, я хаміль-хаміль від місточка, по протоптаній нами стежечці вискочила на дорогу. І як припустила по асфальтівці, тільки п'яти заблищали. Знала, що дідові в той момент було байдужісінько: йому хоч каміння з

неба падай, аби ніхто й ніщо не порушив священний ритуал риболовлі.

Як же незвично йти вулицею, коли все село ще спить.

Та хіба може спати село в таку рань?

Он на фермі доярки вигонять із загонів корів.

Баби збираються в ланку.

Поспішають механізатори на бригаду.

Думаю, що це точно люди дивуються, звідки це баби Гальки Валя біжить? Автобус із райцентру в село так рано не приїздить. Гуляти вона ще замала.

От загадку я їм задала! Хай поклопочуться та поподумають!

Від бігу та швидкої ходьби аж упріла під теплою кохтою. Залітаю в двір, а тут назустріч баба.

— О, де ти взялася? — її круглі очі стають ще круглішими.

— Та я цей... Скучно мені на ставку, — щось белькочу неслухняним язиком.

— А ти думала, що туди гуляти ходять? Це тобі не вулиця, а риба! — бабина розмова набирає обертів. — Тобі ото аби лазити де, як бейовій сучці. Виспалася б та допомгла на вгороді, а тепер ходитимеш, як сонна курка, носом клюватимеш! Собирайте вже манатки та мотайте на Чутову, хай вас там мати чукає! А то ходиш і все об вас перечіпаєшся, як об собачат!

Скільки разів я клянчила в мами, що не хочу їхати до баби Гальки, що вона нас не любить, кричить на нас. Їй чужі люди рідніші, аніж ми, рідні внуки. Мама в свою чергу просить нас із сестрою, аби поїхали до баби, бо батько сердиться, що ми такі байдужі до неї. Он у баби ноги болять, коліна об'язані хусткою — стара й немічна.

Ага, а приїдеш — нема баби.

Пішла до баби Яструбихи чи Харчихи, до Маньки чи Соньки гуляти.

Скільки, бабо, тобі годів, що ти ходиш гуляти?

А коліна не болять гуляти?

Бувало ще: приїдеш, знов немає баби вдома.

На похороні за попа. Тоді ж по селах церков не було, то наша баба Галя і за попа, і за півчу. Під руку товстий зошит із божественними піснями — і пашов. І поплаче, і відспіває.

— Наша баба зірки з неба знімає, — не раз казала мама.

Авторитетна була вона в селі. Не інакше, як Ганна Лаврентійовна звали. Хоч "похрестить" було всіх посполитих і на вулиці, і на Полянну дістане, як піде до Цихмистрихи.

Ото вже вогонь, а не баба.

Не встигла я й головоньку свою десь притулити, аж чую дід вертається з риби — хвіртка заскрипіла. Назустріч, як закон, — баба Галя.

— Ну що? Є? — така собі бабина преамбула.

— Є. Трохи, — стиха бурмоче дід.

— А я казала — не бери з собою Вальку, бо ото, видно, товклося там та галапірувало, як ненормальне, всю рибу порозгонило, — основна частина промови.

— Хватит, Галка, цит. Не кричи, — просить по-доброму дід Микола.

— Шо хватить? Шо ти мені рота затикаєш? Порозпускалися, управи на вас немає. Уже й слова їм не скажи. Ота (це я) гасає по селу зарані, як оглашенна, людей лякає, той (дід) рота затикає. Ось як здохну, то визнаєте. Будете творити, шо хочете!

Так, якщо про "здохну", то це кульмінація.

На сцену із галіреї зі слізьми вискакую я:

— Ба, не вмирай, прошу тебе!

— Ага, смерти моєї ждете не дождетесь? Нічого визнаєте! — кругле бабине обличчя червоніє, ніздрі роздимаються, ось-ось, здається, з них повалить дим. — Іди, поки я не взяла лозину та не почухала нижче спини.

Після цих слів я хапаюся за клямку дверей і вскакую назад до хати. Назустріч мені, почувши бабину сюїту, летить сестра. З розгону ми б'ємося одна об одну лобами, кричимо, падаємо в сінях і ревемо в один голос.

— Де воно візьметься на мою голову? На Чутову, к такій-то матері! — баба робить висновок, розвертається і йде в кухню.

— Галка гамна, — плює їй у спину дід і, зогнувшись, дрібушить до казamatки, ускакує туди й зачиняє двері на гачок.

Баба червона, з витріщеними очима, зціпленими зубами, оглядається на діда, б'є кулаком об кулак: останнє слово не за нею! Чорт би його побрав того Миколу з його "Галка гамна".

Два слова, а такі прикладні!

Ми з сестрою підводимося у тісних сінях, перелазимо через поріг у галірею. Там уже можна розпрямитися на повний зріст.

— Поїхали додому, — крізь сльози просить сестра. — Я хочу до мамки.

Їй усього сім, вона не така бідова, як я, слаба та худенька, при кожній нагоді плаче.

— Пішли зберемо сумки й у три поїдемо, — я налаштована рішуче.

Що там збирати? Пара одешин та босоніжки — ось усі наші наряди.

Зібралися, але до автобуса ще довго. Залізли на ліжку, укрилися ковдрою, обійнялися й лежимо, прислухаючись до стуку "ходиків".

І раптом ця ідилію порушує шаркання ніг із сусідньої кімнати. Занавіски відхиляються і виходить пряма та висока, як тополя, зі згорбленим носом та тонкими губами прабаба. Ну викапаний наш батько, а її улюбленець Колько.

— Куди ото манатки позбирали? — як кажуть, "ні драсті, ні до свідання".

— Додому, — несміливо відповідаю я.

— Шо вам тут уже не таке? Га? — ціпок у її руках аж затремтів, і мені здалося, що йому страх як схотілося потанцювати на моїй спині — диви, вона ще й суперечить.

— Усе так. Нам до школи треба скупитися, — на ходу придумую я.

— До школи... А Галька зна? — прискалившись, питає прабаба.

Я не знаю, що їй відповісти. Мене рятує сестра, яка заводить нашу спільну пісню: "Я хочу до мамки-и-и-и-и-и!" Сльози линули в неї з очей градом. Баба аж злякалася такого реву.

— Та їдьте ви з богом до своєї мамки! Хто вас тут держить? Кому ви тут потрібні? — баба зрозуміла, що бовкнула зайве й, стукаючи ціпком об підлогу, поспішила покинути сцену.

Ми ревли з сестрою в один голос. Це була наша рятувальна паличка.

Раптом грюкнули двері — у хату влетіла баба Галька.

— Ви мене кончите! Шоб на три були на автобузній — і паняйте на Чутову! Натє руб на білет, руб на канхвети — хватить з вас!

Німа сцена.

Звісно, на автобус нас провів дід. Наловлену рибу перекинув у каструлі кропивою, обв'язав шпагатом каструлю з кришкою, щоб не торохкотіло.

— Окуротно, Валька, неси. Воно не важке, — упівголоса наказав-попросив дід. — Передавайте привіт мамці й папці. Не сердіться на бабу.

Я обняла діда. Я, десятирічна, була майже в один зріст із ним. Від нього пахло тютюном, рибою, дешевим одеколоном і чимось таким далеким і рідним.

Я не знала, що то була наша остання зустріч із дідом Миколою — Насреддіном.

На початку вересня, посеред уроків, по мене приїхав у школу на велосипеді батько, аби забрати додому:

— Дід Микола помер. Завтра ховатимуть.

Я ніколи не бачила свого батька таким розгубленим, а вдома він плакав, як дитина.

Я ж не знала, що й робити: плакати чи ні? Бо я плакала тільки тоді, коли сумувала за мамою. Плакати за кимось іншим для мене означало зрадити найріднішу людину.

Тому новина про смерть діда Миколи мене засмутила, але сліз я не лила.

Ми вдвох із батьком поїхали в село вечірнім автобусом. До самого бабиного двору йшли мовчки, батько кунив одну цигарку за іншою. Здалося, наче він постарів років на десять. Смерть молодшого брата два роки тому підкосила всю родину, а тепер ось і дід.

Хвіртка у двір була відчинена. На лавці біля колодязя сиділа баба Галя в чорній хустці та ще декілька бабів. Побачивши сина, баба простягла йому назустріч руки й заголосила:

— Колько! Немає батька! Ой, немає! Та Миколо, та на кого ж ти мене покинув!

Баба в унісон своїм словам захиталася зі сторони в сторону, як маятник, схопилася руками за голову. Батько підійшов ближче до своєї матері, нахилився й обійняв. Вона важко встала на ноги й аж звислася на сина. Висока й дебелий, вона чи не вдвічі була більша за свого сина. Батько аж заточився від її ваги.

— Ой, батьку, батьку! Та чого ти так рано пішов! Видно, Гриша тебе погукав! (Гриша — це молодший син).

Далі баба плакала й причитала, але я не слухала, бо окрутулася навколо себе й, підстрибуючи, поквапилася на вулицю. Там мене вже чекали Люда й Ленка. Ми довго сиділи за двором на лавці. Дівчата мене розпитували, що там у Чутові, які уроки нам задають у школі, чи й досі ходжу в музичну... Тем для розмов було багато, ми всі були охочі до балаканини, але в найцікавіший момент у мене забурчало в животі — я згадала, що їла останній раз удома годині о п'ятнадцятій. Та й що я там їла, як мама

була на роботі, а я таке, похапцем, як ота коза-дереза: вхопила та й побігла.

Тому вечірні посиденьки з дівчатами довелося перервати та йти вечеряти.

У кухні за столом сиділи баба, прабаба, батько й бабині куми. Баба плакала, прабаба мовчала, міцно зціпивши губи, усі інші пили за "упокой душі Миколи Абрашті" та "за здоров'є всіх нині живущих". Коли я зайшла до кухні, усі злякано стрепенулися, ледве чарки не покидали.

— Хух, — озвалася баба. — Де ти ходиш? Іди вечеряти. Ось пироги, риба...

І як заголосить:

— Хто ж нам рибку ловитиме, Миколо? Хто ж нам рибку носитиме, батьку?

— Хватить, Галько, — твердо сказала прабаба. — Хай люди повечеряють, розпустила тут...

— Мовчіть, мамо. Ви ніколи не любили Миколу, він вам усе не такий був, то низький зростом, то негарний, то татарин.

— Мамо, бабо, — втрутився батько, — зараз не час сваритися!

Замовкли. Тільки цокіт ложок об миски.

Я наїлася від пуза й пішла в хату.

У передній кімнаті на широкому бабиному ліжку було розстелено, і я, не звертаючи ні на що уваги, залізла під ковдру й швидко задрімала.

Кинулася не знаю о котрій годині. У вікнах — темінь. Коло мене ні баби, ні батька.

Тільки якесь сяйво незрозуміле в кімнаті. Ззаду справа за ліжком двері в залу, звідти тягне димком од свічок. Де вони там взялися, подумалося, хто їх запалив?

Тихенько устаю з ліжка і в двері... А там — труна з дідом...

Навколо запалені свічки, сяйво від яких піднімається аж до стелі.

Від жаху я бахнула дверима в залу так, аж здригнувся одвірок, вискочила в галірею, звідти через сіни надвір.

У кухні світилося. Я туди. Влітаю, як оглашенна. За столом сидять всі ті ж персонажі. Посоловілими очима дивляться на мене, як на примару.

— Д-доцю, ти чого? — батько перший озвався до мене. Язик у нього вже трохи заплітався.

— Там, там, дід Микола...

— Шо, може, встав? — басом прогудів лисий Андруша, якому що похорон, що весілля, аби було смачно поїсти.

І тут уся кухня наповнилася сміхом, гучним, залиivistим, нестримним, яким можуть сміятися тільки українці зі свого лиха, горя та біди.

Лише прабаба сиділа, як Мати Божа, печальним поглядом заглиблена у себе, довгообраза та строга.